

STM 1927

Studier över lyragitarren

Av Daniel Fryklund

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

STUDIER ÖVER LYRAGITARREN.

AV DANIEL FRYKLUND, Hälsingborg.

Strävandena att efterbilda antikens instrument äro av mycket gammalt ursprung, och i de forna konstkamrarna funnos bland klenoderna även imitationer av antikens tonverktyg. Vi erinra i detta sammanhang om den lyra barberina, som konstruerades av Giovanni Battista Doni i Rom i början på 1600-talet, men som redan under antiken uppfunnits av Pythagoras från Zakynthos under namnet tripus. Emellertid voro dessa antika instrument alldeles otillfredsställande i tonhänseende och blevo rena prydnadsföremål, och därför sökte man tidigt kombinera de antika instrumentens sköna form med tonen i samtidens instrument genom hybridinstrument, som skulle tillgodose båda dessa fördelar, varvid i synnerhet den antika lyran och kitharan synas hava inspirerat. Då man icke var tillfreds med ett instrument av antik form, byggde man stundom helt enkelt på det ytterligare, och sålunda uppkommo sådana underverk som lyracistern n:o 66 i Ambraser Sammlung i Wien, vars hals synes härstamma från ett egendomligt chitarroneliknande instrument och vars undre del består av ett instrument i form av en antik lyra i barockstil. Den nedre delen av denna lyracister, som tillskrives början av 1600-talet och som först omtalas i ett inventarium av år 1730, påminner i hög grad om de franska *lyres*, som tillverkades vid 1700-talets mitt, fastän de senare voro mera svängda och smidiga och ornerade efter den tidens smak.

Att intresset för lyrorna i Frankrike under senare delen av 1700-talet började vakna till liv för att sedermera ytterligare stegras, sammanhänger naturligen med antikintresset, och särskilt bör den omständigheten ej förbises, att de franska ornemanisterna under 1700-talet alltmera använde lyran som musikens officiella attribut i stället för säckpipan. Jämför de Bricqueville, Les Musettes, s. 36: »Rejetée par les passionnés de l'art

grec, elle [la musette] céda la place à la lyre, cette lyre encore si gracieuse sous le règne de Marie-Antoinette et que le crayon barbare des architectes de l'Empire devait transformer en une odieuse caricature de l'antique.»

I fråga om dessa franska lyres, som tillhöra 1700-talets senare hälft, fäster man sig särskilt vid *gripbrädet*, som var anbragt så, att det icke nådde ned till själva instrumentkroppen. Då författaren sett franska lyres med mycket korta gripbräden, leder detta tanken på att man möjligen först försökt med lyres utan gripbräde efter antikens mönster och sedan för tonens skull infört ett gripbräde, i början kort och dolt, så att det ej skulle störa intrycket av det antika, och därefter utvidgat i samband med större krav i tonhänseende.

De franska lyres voro försedda med ett växlande antal *strängar*, vanligen 8 eller 9. Emellertid är det ej omöjligt, att även resonanssträngar stundom varit anbragta inuti instrumenten. Vad som lett författarens tanke härpå är uppgiften om »une lyre d'amour, 20 décembre 1762», omnämnd i de Bricqueville:s: »Les Ventes d'instruments de musique au XVIIIe siècle», s. 25. För de Bricqueville synes detta instrument omöjligt att tolka: »En quoi consistait une lyre d'amour? Il nous a été impossible de le découvrir.» Då beskrivning på instrumentet saknas, kan visserligen intet bestämt sägas. Vi ha emellertid i »Bidrag till kännedomen om Viola d'amore», s. 32, påpekat, att uttrycket »d'amour» i allmänhet tillägges de stråkinstrument, som ha resonanssträngar: viole d'amour, violon d'amour, pochette d'amour o. s. v., och det är väl ej uteslutet, att med lyre d'amour betecknats en »lyre» med resonanssträngar. Uppfattningen att dylika lyres funnits, styrkes ytterligare, om man till jämförelse framdrager den i författarens samling befintliga lyre-guitare av Mareschal, som är försedd med 8 »cordes sympathiques» utom de vanliga 6 spelsträngarna. Det bör dock samtidigt framhållas, att benämningen d'amour även överförts till instrument utan resonanssträngar, men med mjuk och mild klang: guitare d'amour, clarinette d'amour etc., varför också denna möjlighet bör beaktas vid tydandet av lyre d'amour.¹

¹ I Pierre, »Les Facteurs», talas s. 110 om en Cherbourg, som var uppfinnare av »la lyre renouvelée et perfectionnée», varom lämnas följande upplysningar: »un de ces instruments à 22 cordes et 7 cles a fait partie du musée de M. Sax qui, dans l'ignorance du nom choisi par le luthier, lui a donné, celui

Lyrans strängar löpa över ett stall och fästas vid nedre sargen och ha alltså samma anordning, som är bruklig hos chitarra a battente, cistern och mandolinen (jmf. lyragitarren).

Lyrorna voro ofta *praktfullt utstyrda*, vilket man även kan se av kataloguppgifterna om 2 lyres i de Lery:s samling: n:o 259: »Près belle lyre Louis XV de Charles, à Marseille; manche orné de bois sculptés dorés, en relief, toile incrustée d'ornements d'ivoire, fort jolie rosace de chaque côté de la table; fond et éclisses à bandes d'érable, vernis jaune doré, et à bandes de bois de rose plus étroites, filets en ébène», och n:o 260: »Autre lyre de Louis XV de Charles, à Marseille; manche orné de bois sculptés et dorés en relief; trois rosaces cerclés de filets ébène, à la table; fond et éclisses en érable, vernis orange doré».

Bland skickliga *förfärdigare* av lyres märkas utom ovannämnda Charles även Pacquet och Pons, rörande vilka hänvisas till redogörelsen för instrumentmakarna här nedan, där även några anföras, med avseende på vilka man icke kan vara säker, om de förfärdigat lyres eller lyres-guitares.¹ I Brenet:s Dictionnaire, s. 231, omtalas också en instrumentmakare Macra, som förfärdigade en lyre åt Mlle Saint-Aubin år 1763, vilken instrumentmakare emellertid är fullkomligt okänd hos v. Lütgendorff och i de franska instrumentarbetena. I Brenet säges även, att andra luthiers utbjödo några lyres, men utan framgång.

De franska lyrorna voro ur flera synpunkter otillfredsställande. Deras ton var dov och svag, och de voro svårhanterliga på grund av sin vida korpus och det löst anbragta gripbrädet. Därför efterträddes de också under 1700-talets sista decennium av den s. k. lyragitarren, som var lättare att handskas med och vars ton var starkare än lyrans. Under påverkan av den an-

de »cistre»; il n'y a pas de date, mais il n'est certainement pas »très ancien», comme l'a cru M. Sax, nous ne le croyons pas de beaucoup antérieur à l'année 1770, époque où nous trouvons l'annonce de l'invention de Cherbourg.»

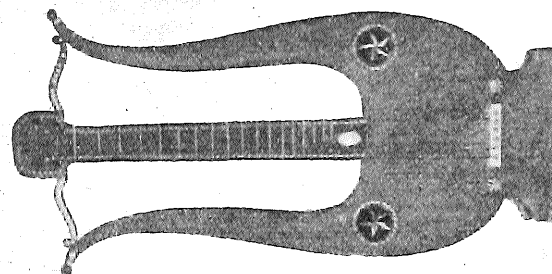
¹ I arbetet »Un Inventaire sous la Terreur», utgivet av J. Gallay, förekommer som n:o 153: »Une lyre anglaise dorée, de Made-Pol, n:o 78, estimée 250 fr.» Denne instrumentmakare »Made-Pol» är okänd. »Made» är väl helt enkelt »förfärdigad». För övrigt vet man ej, om instrumentet verkligen var en »lyre», liksom man över huvud taget måste vara försiktig med slutsatser angående franska lyre i äldre belägg, då »lyre» kan beteckna flera instrument. Både sträng- och stråkinstrument.

tika lyran utvecklade sig sålunda lyragitarren ur den franska lyran och blev en tingest, som ej minst ur möbelsynpunkt väl passade i dåtidens salonger, där den bibehöll sig några decennier framåt.

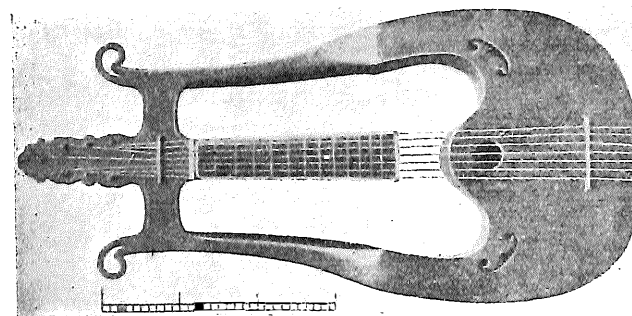
Ett utmärkt exempel på ett *övergångsinstrument* från lyran till lyragitarren är Boulans instrument i Brysselmuseet (n:o 3180), vilket egentligen är en lyre, som emellertid företer vissa egenskaper, vilka mera påminna om 1800-talets lyragitarr och de kithara-typer, från vilka denna utgår. Instrumentets korpus är smalare än den franska 1700-talslyran, och den höjer sig mot gripbrädet (hos lyragitarren är korpus förenad med gripbrädet). Strängarna äro här reducerade till 7 (lyragitarren har 6). Även lyraarmarnas svängning upptill, skruvhållarens formning i gitarrstil och tvärsån mellan lyraarmarna närma denna lyre till lyragitarren. Årtalet på instrumentet är otydligt i fråga om de 2 sista siffrorna, men det förmodas i Brysselmuseets katalog vara 1747. Katalogen kallar instrumentet lyre-guitare.

Lyragitarren i inskränkt bemärkelse kunna vi definiera som en vanligen sexsträngad gitarr med form efter den antika lyran. I Encyclopédie de la Musique finna vi kithara-typer, som i hög grad likna lyragitarren även med avseende på själva korpusgestaltningen (se t. ex. första delen, s. 410, XVI, och s. 412, XVIII), och vi behöva härtill endast foga gitarrens gripbräde jämte stränganordningar, för att bilden av lyragitarren skall framträda tydlig.

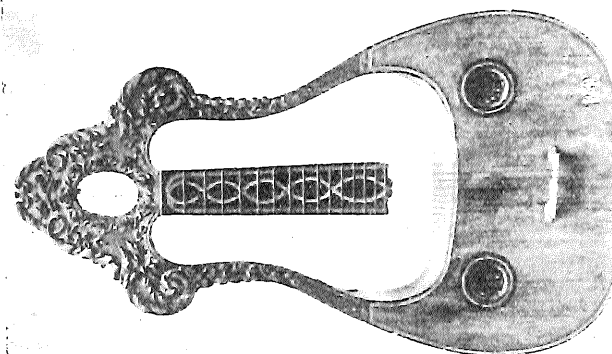
Ofta kallas lyragitarren den Mareschalska, därför att instrumentmakaren Mareschal i Paris anses ha uppfunnit den, naturligtvis influerad av föregående lyratyper. Huruvida den sexsträngade gitarren påverkat den sexsträngade lyragitarren eller vice versa, är icke fullt klart, liksom visshet icke vunnits om huruvida Mareschal fogat den sjätte strängen till gitarren eller detta skett genom någon annan. Det är svårt att konstatera, huru mycket Mareschal gjort för lyrans utformning till lyragitarren, men det förefaller sannolikt, att han verkligen givit lyragitarren den sista under flera årtionden bestående formen, ej minst därför att han i sin skrift *Plagiat* (se i det följande) påstår sig vara uppfinnare av lyragitarren, av honom kallad lyre anacréontique. Han hade nämligen antagligen icke vågat

Lyragitarr av Bazelaire.
Musikhistoriska Museet i
Stockholm.

Lyre av Boulan.
Instrumentmuseet i Bryssel.

Lyre av Charles
de Lery:s samling.

framkomma med detta påstående i denna skrift, om det saknat all grund, då den stridbare Pleyel säkerligen icke skulle ha försummat tillfället att härför angripa Mareschal, som berett honom åtskilligt obehag under rättegången om bedrägligt förfarande i lyre-guitare-affären (se Appendice).

För tillverkningen av lyragitarren användes olika *material*, oftast lönn. Därefter kommer mahogny. Även finna vi trä av fruktträd, ceder och palisander. *Lackeringen* är vanligen brun, stundom svartad, svartbrun eller rödbrun, i ett fall grönaktig (Berlins Instr. Museum n:o 755).

Instrumenten voro i allmänhet försedda med talrika *inläggningar* av ebenholts, lönn, pärlemor, ben, elfenben eller metall. Stundom inkrusterade man blom- eller bladornament eller pålade dylika. I ett fall är gripbrädet prytt med vackert graverade elfenbensinläggningar i form av renässansornament (Heyer:s Museum n:o 585).

Lyraarmarna plägade avslutas med förgyllda eller bronserade knappar eller fantasihuvud; synnerligen ofta förekommo även örnhuvud. Stundom ersattes de böjda armarna av raka pelare. Ofta anbragtes över gripbrädet en rosett av förgylld brons.

Ljudhålen äro i allmänhet 2 av cirkelrund form. De kunna även vara halvmånformiga. Ofta är en tillverkaretikett fäst under vardera på instrumentets botten. Stundom finnes endast ett cirkelrunt ljudhål, i enstaka fall ett stort och två små. Ljudhålen äro stundom täckta med förgyllda papprosetter och omgivna av ornament i pärlemor eller elfenben.

Gripbrädet går ända ned till korpus (jmf lyran). De på detsamma anbragta *banden* äro av olika material: ben, elfenben, pärlemor, mässing och silver. I ett fall växlar mässing och elfenben (Heyer:s Museum n:o 586), i ett annat har instrumentet lösa tarmband (Heyer:s Museum n:o 585). Antalet band skiftar i hög grad: från 12 till 29. Högsta antalet påträffas hos en lyragitarr (n:o 586) i Heyer:s Museum (23) och hos ett par lyragitarrer i Metropolitan Museum (n:o 1056: 24; n:o 2911: 29).

Strängarna äro fästade vid stränghållaren, som är anbragt på nedre delen av locket (jmf anordningarna på lyran). De äro 6 till antalet och stämda som den moderna gitarrens. På den egentliga lyragitarren äro spelsträngarna näppeligen flera. När

lyragitarrer uppgivas ha ett större antal strängar, synes det vara fråga om någon av de nya instrument med flera strängar, som utvecklade sig ur lyragitarren, eller om 1700-talets lyres. Det senare är tydligen fallet med en »lyre-guitare» med 9 strängar (»époque de Louis XVI») i Parismuseets katalog (n:o 281), och detsamma är förhållandet med ett instrument i supplement 2 till samma katalog (n:o 1372): »Lyre-guitare à 8 cordes. Style Louis XVI». Sistnämnda instrument kommer från greve de Bricquevilles samling, och i dennes kataloger kallas det »lyre à 8 cordes». Vi erinra här även om att författarens ovan nämnda lyre-guitare av Mareschal är försedd med 8 resonanssträngar, anbragta inuti instrumentet. Visserligen är icke någon annan nu känd lyragitarr försedd med resonanssträngar, men motstycken till denna Mareschal:s lyragitarr torde icke ha saknats under lyragitarrens blomstringstid.

Vid *spelning* placerades lyragitarren på knäet, varvid den spelande kunde ha en mera vardaglig sittande ställning (jmf de Bricqueville, La Couperin, s. 25), men vid festerna i salongerna ville man giva sina vänner »den anmuthigen Anblick griechischer sogenannter Citherspielerinnen», och då intogs en stående posande och teatralisk hållning, och lyragitarren vilade på vänstra knäet, som höjts genom fotens placering på en stoppad pall (jmf litografien: Ninon dans Ninon chez Me de Sevigné, vid s. 12 i katalogen över Exposition Universelle Internationale de 1900, à Paris, Musée Rétrospectif de la Classe (17). Då denna senare ställning var rätt besvärlig och ansträngande, anbragtes emellertid lyragitarren stundom på en pelare (se Gatine:s litografi La Statue, Le Bon Genre, n:o 47) eller i vardagslag på någon lämplig möbel¹.

Man möter stora svårigheter, då det gäller att meddela närmare upplysningar om *förfärdigarna* av lyragitarrer. Det synes, som om uppgiften att göra dylika instrument ej ofta lockat de verkligt framstående instrumentmakarna, då tonen under alla förhållanden var döv och allt kom an på att giva instrumentet en vacker utstyrsel. Det var snarare ett arbete för en duktig ébéniste än för en luthier av rang. När verkligt framstående

¹ *Måtten* för lyragitarren variera i hög grad. Totalhöjden är mellan 76 och 98 cm. Bredden växlar från 32 1/2 till 41 cm.

instrumentmakares namn finnas anbragta i lyragitarrer, böra de mottagas med största försiktighet, såsom fallet är med »Lupots» i New York-museets katalog (se nedan under: Lupot). I andra fall, där berömda namn förekomma, förfärdigades lyragitarrerna näppeligen av dessa instrumentmakare själva, utan endast på deras ateljéer, såsom fallet är med de lyragitarrer, i vilka man finner namnen Pleyel, Clementi och Wornum. Det är därför i allmänhet endast mycket korta meddelanden, som äro möjliga beträffande de verkliga lyragitarrförfärdigarna. Vi anföra följande instrumentmakare och börja med de *franska*, som naturligt nog äro de talrikaste och även de skickligaste:

Ambroise, representerad av en lyragitarr i baron de Lery:s samling, i katalogen n:o 256: »Lyre-guitare Directoire de *Ambroise*, à Paris, rue du Harlay, en 1806, bords ornés de pistailles nacre». Möjligt är, att denne Ambroise är identisk med den Ambroise, som i Grillet, *Les Ancêtres du violon*, och v. Lütgendorff, *Die Geigen- und Lautenmacher*, säges tillhöra det 18. århundradet, ehuru varken etikett eller adress stämmer med uppgiften i de Lery:s katalog.

Bazelaire, av vilken Musikhistoriska Museet i Stockholm äger en lyragitarr, signerad Paris 1813¹. Det är troligt, att denne Bazelaire står i någon relation till luthier Joseph Bazelaire, som levde i Mirecourt ännu 1789, och en annan Bazelaire, som bodde i Versailles 1785.

Blaisot. I katalogen över de Lery:s samling finnas 2 lyragitarrer märkta Blaisot, à Paris (ej blott en, såsom uppgives hos Jacquot, *La Lutherie lorraine et française*): n:o 254: »Lyre-guitare de *Blaisot*, à Paris, le manche surmonté d'une rosace en bronze doré, et les bras terminés par deux têtes d'aigle également en bronze doré», och n:o 338: »Lyre-guitare de *Blaisot*, à Paris, fond et éclisses en bel érable, vernis orange; deux rosaces». Det är möjligt, att denne Blaisot på något sätt stått i förbindelse med någon Mast (se i det följ.), då det i de Lery:s

¹ Vad de svenska museerna beträffar, representeras lyragitarren i Musikhistoriska Museet utom av detta Bazelaire:s instrument av en lyragitarr utan känd tillverkare. Nordiska Museet har en lyragitarr av Jerner i Stockholm och Göteborgs Museum två lyragitarrer av okända instrumentmakare. Av enskilda personer i Sverige äger författaren två lyragitarrer av respektive Mareschal och Ory i Paris och två anonyma. Beträffande ifrågavarande instrumentmakare se i det följande.

samling förekommer en gitarr (n:o 322), signerad *Blaisot Mast*, à Paris. Men något bevis för att Blaisot och Blaisot Mast äro identiska finnes icke, och ej heller för att Blaisot skulle ha gift sig med någon dotter eller syster till instrumentmakaren Mast i Toulouse, såsom Jacquot förmodar.

Boulan. Det i det föregående nämnda övergångsinstrumentet från lyran till lyragitarren med 7 strängar (Brysselmuseets katalog, n:o 3180) är märkt *Boulan à Arras* och har dessutom en tryckt etikett med orden: »Fait par Boulan, luthier de Paris en 17...». Som ovan anförts, förmodar Brysselmuseets katalog de 2 sista siffrorna vara 47. Boulan är ett i v. Lütgendorff:s arbete och övriga instrumenthandböcker fullständigt okänt namn.

Caron, »luthier de la Reine», i Versailles, uppgives av v. Lütgendorff såsom förfärdigare av »eine französische Lyra» hos generalkonsul Claudius i Köpenhamn. De kända Caron-instrumenten äro daterade 1777, 1784 och 1785.

Charles, J., i Marseille, representerad av de 2 ovan beskrivna praktfulla lyror i de Lery:s samling. Av etiketten i ett annat instrument får man närmare upplysningar om honom: »Maître Luthier de Paris, Neveu du sieur Guersan, rue St. Ferréol, à côté du Café Dupai. A Marseille 1783». Försöken att lancera släktskap mellan Charles i Marseille och en Charle i Paris, som omnämnes s. 7 i Bruni, *Un Inventaire sous la Terreur*, utg. av Gallay, såsom förfärdigare av en »violon ordinaire» (»par Charle, luthier dans les Quinze-Vingts, à Paris, année 1748») och några kontrabasar, sakna reellt underlag (se t. ex. Grillet, Jacquot och v. Lütgendorff). Jmfr André Guiraud, *La Musique en Provence*.

Claudot, Augustin, levde i Mirecourt i mitten av 1800-talet och är känd genom en lyragitarr och en violin i Högskolans för musik instrumentsamling i Berlin, båda från Snoeck:s samling.

Dubois representeras av en lyragitarr i Bryssels Instrumentmuseum: »Dubois, père et fils, facteurs d'instruments de S. M. l'Empereur rue St-Honoré No 324». Constant Pierre anför i »Les Facteurs», s. 134, en Pierre Dubois (1778, an VII, rue Saint-Honoré), vilken synes vara identisk med endera av lyragitarrens Dubois. Det har ej kunnat utrönas, om denne Pierre Dubois står i något släktskapsförhållande till eller rent av är den hos v. Lütgendorff nämnde Pierre Dubois i Mirecourt (mitten av 1700-talet), vilken i sistnämnda fall sålunda skulle

ha flyttat till Paris; ej heller har släktskap kunnat konstateras med B. Dubois, en kontrabassist vid Operan i Paris (början av 1800-talet), vilken som amatör byggde några instrument: en jättkontrabas och en violon-ténor, den senare i Heyer:s Museum.

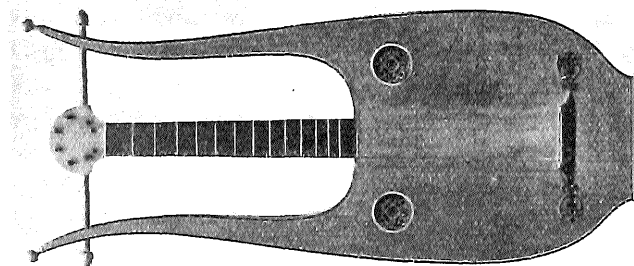
*Févro*t i Lyon uppgives av v. Lütgendorff ha förfärdigat en lyragitarr i baron de Lery:s samling. Emellertid är det i katalogen över denna collection nämnda instrumentet en variant av lyragitarren: en guitare-lyre (se i det följ.).

Lupot. Detta namn finnes i en lyragitarr i Metropolitan Museum i New York: »Lupot, Orleans, 1778». Att en lyragitarr skulle ha tillverkats så tidigt i Orléans, förefaller i och för sig i hög grad misstänkt, och denna uppfattning stärkes endast genom inskriftens formulering, som varken stämmer med de av François Lupot I eller Nicolas Lupot använda — de enda Lupots, som skulle komma i fråga 1778 i Orléans.

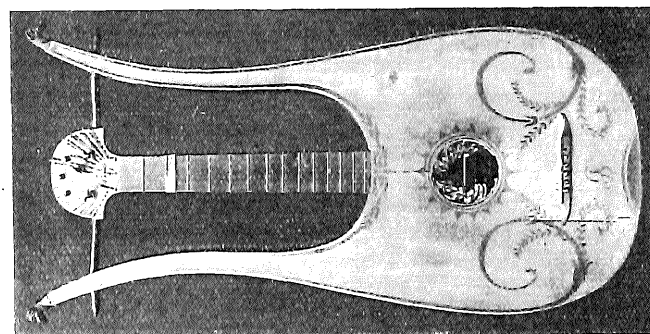
Mareschal, som skrivit ovannämnda »Plagiat» och som uppgives ha konstruerat den första egentliga lyragitarren. Av denne äro för närvarande 3 lyragitarrer kända: 1 i Bryssels Instrumentmuseum, 1 i Hohenzollernmuseum i Berlin och 1 i författarens samling. Lyragitarren i Hohenzollernmuseets Luisenzimmer har upptill instrumentmakarens namn i pärlemor. Det ena av ljudhålen är prytt med pärlemor, på det andra har denna prydnad försvunnit. Blomornament i upphöjt svart arbete finnas på sidorna. Armarna sluta med örnhuvuden. Nedtill är ett L i pärlemor anbragt (= Luise)¹. Den i författarens samling befintliga lyragitarren härstammar från Léon Savoye:s samling och liknar den berlinska men är eller har varit ännu präktigare utstyrd. Den är visserligen nu litet skamfilad, men ännu finnas där underbart vackra ornament i upphöjt arbete av blad och musikinstrument, vilka äro enastående, varjämte man ännu kan se spåren av en krigare med hjälm och vapen mitt på locket och djurornament på skruvhållaren. Det finnes en tryckt etikett under vardera ljudhålet, båda lika lydande:

MARESCHAL.
LUTHIER.
RUE RAMEAU, N° 11.
PRÉS L'OPÉRA, À PARIS.

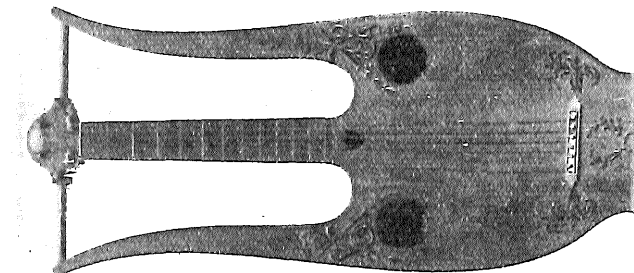
¹ Denna lyragitarr, som är ganska illa medfaren, befinner sig, när detta skrives, på reparation hos en av Berlins skickligaste instrumentmakare.

Lyragitarr av Ory.
Författarens samling.

Lyragitarr av Jemer.
Nordiska Museet i Stockholm.

Lyragitarr av Mareschal.
Författarens samling.

Intresset för detta sköna instrument höjes ytterligare genom de ovan omtalade 8 resonanssträngarna, som äro anbragta inuti lyragitarren och som för närvarande sakna mots stycke ifråga om detta slags instrument.

Mareschal synes för övrigt ha varit en mångsidig instrumentmakare, i det han uppgives ha förfärdigat såväl violiner, violes d'amour¹, gitarrer, teorber och mandoliner som även pianon. Man vet ej, om han var släkt med instrumentmakaren Pierre-Paul Marchal, som levde i Mirecourt i början på 1700-talet, eller den Marchal i Nancy, som var känd för sina små portativ-orglar och clavecins, en av de senare av år 1726 (se Jacquot, *La Musique en Lorraine*, s. 146).

Mast. I Berlin-samlingen finnes en lyragitarr, signerad: Blaise Mast A Paris. v. Lütgendorff uppgiver, att Blaise (Bloise är väl tryckfel) Mast sannolikt hette Blaisot. Emellertid är det att märka, att Jacquot i *La Lutherie lorraine et française* icke nämner någon Blaise utan endast Blaisot. Huruvida denne Blaise Mast, som figurerar i lyragitarren i Berlin, är identisk med Blaisot Mast (se här under Blaisot) eller släkt med Jean-Laurent Mast i Mirecourt (slutet av 1700-talet) och hans son Joseph-Laurent Mast i Toulouse (början av 1800-talet), vilken sistnämnde hos v. Lütgendorff uppgives bland andra instrument hava tillverkat lyragitarrer, har icke kunnat utrönas.

Ory. Denne instrumentmakare är endast känd genom en lyragitarr i författarens samling och en viola hos Alfr. Keil i Lissabon, den senare daterad Paris 1790. Lyragitarren är prydd med förgyllningar och inläggningar av ebenholts och elfenben. Den är synnerligen väl bibehållen, t. o. m. de förgyllda rosetterna på ljudhålen äro ursprungliga. En tryckt etikett finnes under vardera ljudhålet:

ORY LUTHIER

RUE NEUVE S. EUSTACHE, N° 27.

A. PARIS.

Dessutom är instrumentet brandstämplat längst ned på framsidan:

ORY

A. PARIS.

¹ En viole d'amour av Mareschal i Snoeck:s samling, nu i Berlin, är daterad 1786.

Pacquet. I Mahillon:s Cat., IV, s. 300, angives, att samlaren greve de Bricqueville sett lyror i Charles-stil av Pacquet, »d' Aix, luthier à Marseille», av vilken man känner en violinsedel, daterad 1785. v. Lütgendorff nämner av honom »eine gute und originelle Harfengitarre der Sammlung Gautier in Nizza».

Pleyel, Ignace, kompositören, var ju även instrumentmakare, och hos honom gjordes ej blott pianon och harpor utan även gitarrer, lyragitarrer och lutor. Vi nämna honom bland de *franska* instrumentmakarna, då det var i Paris hans instrumentgärning utfördes. Från hans ateljéer ha 3 kända lyragitarrer utgått: den ena av år 1809 i Paris-museet, den andra av år 1810 i generalkonsul Claudius' samling och den tredje, signerad Pleyel à Paris, i baron de Lery:s collection.

Pons. Greve de Bricqueville uppgives i Mahillons Cat. IV ha sett lyror av Charles-typen, förfärdigade även av en Pons i Grenoble. Detta meddelande måste antingen avse César Pons eller möjligen hans yngre son Louis Pons, vilka båda verkade i Grenoble. Emellertid tillskriver v. Lütgendorff denne César Pons även en lyragitarr i Galpins samling, vilken omnämnes i två utställningskataloger: Crystal Palace, 1900: »Lyre Guitar, by Pons, Paris, 1808»; Fishmongers' Hall 1904: »Lyre-Guitar, French. By Pierre César Pons. Paris. 1808.» Det är dock ej ådagalagt, att César Pons i Grenoble skulle ha flyttat till Paris, och dessutom förefaller skillnaden mellan årtalet 1750¹ (det enda av v. Lütgendorff anförda utom Galpin:s 1808) och 1808 väl stor.² I fråga om Galpin:s lyragitarr synes man höra räkna med en tredje Pons, och denne i Paris. En sådan nämnes även hos v. Lütgendorff, »wahrscheinlich der ältere Sohn von César P.» Saken blir ännu mera invecklad genom en inskrift i en gitarr i Basels Museum: »Pons London 1819» (ej alls nämnd hos v. Lütgendorff), vilken inskrift synes avse en fjärde Pons, såvida man icke får antaga, att Pons i Paris flyttat till London.

F. Roudhloff-Mauchand. Detta märke finnes i en lyragitarr i Berlins Instrumentmuseum, vilken kommit från Snoeck:s sam-

¹ Jmf. Pierre, *Les Facteurs d'instruments de musique*, s. 87: »César Pons, d'après une vielle de 1750».

² Den av v. Lütgendorff på annat ställe avbildade violinsedeln utan förnamn (n:o 589) behöver ju ej alls avse César Pons i Grenoble (jmf. de 3 sedlarna hos Jacquot, s. 240, — Pons, Grenoble, utan förnamn; den ena av dessa den av v. Lütgendorff återgivna).

ling, i vars katalog inskriften återgives med »Roudhloer Mauhand». En lyragitarr i Bryssels Instrumentmuseum (n:o 266) uppgives vara förfärdigad av F. Roudhlof Nauchand i Paris. Det är klart, att det är fråga om samma märke. Då ingen instrumentmakare med namnet Nauchand är konstaterad (i Berlin-instrumentet är M:et tydligt), men däremot såväl Roudhloff som Mauchand äro kända instrumentmakare (se v. Lütgendorff),¹ synes inskriften böra tolkas som en sammanställning av dessa båda namn, vare sig det gäller ett kompaniskap eller ett namntillägg på grund av släktförbindelser.

Även *tyska* instrumentmakare ha förfärdigat lyragitarrer. Vi nämna:

Keil, Bernhard, i Gotha, är representerad av en lyragitarr, prydd med pärlemor och ebenholts, i Heyer:s museum, vilken angives tillhöra första fjärdedelen av 1800-talet.

Matthes i Berlin, företrädd av 2 vackra lyragitarrer, den ena i Heyer:s museum (1826), den andra i Bachhaus i Eisenach (1830). I sina lyragitarrer använde han följande sedel: »F. A. Matthes vormals J. G. Thielemann Berlin Linden Strasse No. 82 verfertigt alle Arten Guitarren und Aeols Harfen von in und ausländischen Holze».² Av sedeln, återgiven i Heyer:s katalog, att döma, hette han F. A. Matthes, icke J. A. (jmf. v. Lütgendorff och Bachhaus-katalogen).³

Mettal i Freyberg. En lyragitarr av denne finnes i Berlins Instrumentmuseum, dit den kommit från Snoeck:s samling.

Otto, Carl Christian, † 1853, har förfärdigat en lyragitarr (Halle 1820) i Heyer:s Museum.

Thielemann, J. G., i Berlin, F. A. Matthes' företrädare, † 1821. Av Thielemann finnas flera lyragitarrer. En var utställd på Berlins Gewerbeausstellung 1896, och en av år 1806 äges av Das Schlesische Kunstgewerbe-Museum i Breslau. Instrumenthand-

¹ I katalogen över Léon Savoye:s samling, 1924, uppgives dessutom en lyre »époque du Consulat», vara signerad: »F. Roudhloff».

² På Preussiska Konstakademiens utställningar representerades Matthes av lyragitarrer åren 1826 och 1830.

³ I Zeitschrift für Instrumentenbau, 32 årg., där redogörelse lämnas för den berlinska instrumenttillverkningen, som representerades på Konstakademiens utställningar, återgivas förnamnen för 1826 med Ferd. Aug., för 1830 med Friedr. A.

laren A. Gutsche i Berlin hade på sin tid en lyragitarr av Thielemann, daterad 1820.¹

I *Italien* förfärdigades lyragitarrer av medlemmar av familjen *Fabbricatore* i Neapel. Ofta signerades endast med förnamnet. *Gennaro Fabbricatore* representeras av lyragitarrer i New Yorks (av år 1807) och Florens' (av år 1811) museer. Även storfurst Nikolai Nikolajewitsch i Ryssland var ägare av en dylik, var till kan läggas, att hos en instrumentmakare i Berlin för närvarande finnes en lyragitarr av år 1806. Stanley nämner i sin katalog en lyragitarr, signerad »Gennaro, Naples, 1898». Detta skulle således vara en modern lyragitarr med antagligen falsk sedel, såvida icke tryckfel i katalogen föreligger: 1898 > 1798 (Naples > Napoli). Av *Giovanni Battista Fabbricatore* finna vi lyragitarrer i Gesellschaft der Musikfreunde i Wien (av år 1805), i katalogen över utställningen i Crystal Palace i London 1900 (denna lyragitarr av år 1815) och i Stanley:s katalog, de 2 sistnämnda endast signerade med förnamnet Gio. Battista. Instrumentet hos Stanley av år 1807 köptes i Prag 1881 och blev det första instrumentet i Stearns Collection.² Slutligen må nämnas, att en lyragitarr i Heyer:s museum, reparerad av Leopoldo Albani i Ancona 1883, möjligen kan tillskrivas Gio. Battista Fabbricatore. Angående familjen *Fabbricatore* och de båda Gennaro se v. Lütgendorff och Kinsky:s kat. II, s. 240.

För övrigt finnes enligt v. Lütgendorff »eine Lyra» av Domenico Degani i Montagnana († 1887) i generalkonsul Claudius' samling, och den nutida instrumentmakaren Pietro Messori i Modena har förfärdigat en lyragitarr, nu i Stearns Collection.

I *England* synes lyragitarren icke hava varit särskilt populär. Den förtiges i allmänhet fullständigt av de engelska musikhandböckerna. Dock finnes det även i England några förfärdigare av lyragitarrer. En tysk instrumentmakare Becker, som levde vid det 19. århundradets inbrott och som utvandrat från Hessen till London, har enligt v. Lütgendorff tillverkat uppskatade lyragitarrer. Även en annan till London invandrad, den berömde italienske pianisten Muzio Clementi, lät på sina atel-

¹ På Preussiska Konstakademiens utställningar var Thielemann företrädd av lyragitarrer åren 1806, 1808, 1812, 1813 och 1816.

² En »lyre italienne, Premier Empire», i baron de Lery:s samling (n:o 270) uppgives i katalogen en smula obestämt vara försedd med en etikett av »Fabbricatore à Naples».

jéer bygga lyragitarrer. En finnes i Berlins Instrumentmuseum med inskriften Clementi & Co. Robert Wornum; musikaliehandlande och instrumentmakare, † 1815, lät likaledes förfärdiga lyragitarrer. En lyragitarr med hans namn finnes i generalkonsul Claudius' samling och en i Stearns Collection. En annan var utställd i Fishmongers' Hall i London 1904.¹

Slutligen må anföras, att katalogen över baron de Lery:s samling omtalar en »lyre-guitare espagnole du XIXe siècle» samt att vi i Nordiska Museet ha den i det föregående nämnda lyragitarren, förfärdigad 1807 av vår skicklige lutmakare Johan Jerner, vilken lyragitarr är identisk med Jerners lyragitarr av samma år i Hammers samling. Enligt välvilligt meddelande från Museet är lacket ljusgult; och ornamenten äro i svart och guld. Den tryckta etiketten lyder:

FÖRFERDIGADT AF JOHAN
JERNER STOCKHOLM 1807

Jmfr Jerners sedel i Paul de Wit, Geigenzettel alter Meister, del II, Tafel 19, n:o 220.²

Lyragitarren var i början på 1800-talet ett modeinstrument, och det är säkerligen lyragitarren, som åsyftas, då Baour-Lormian talar om lyran:

»Le théorbe plaintif, l'harmonieuse lyre»,
eller då Mme de Staël låter Corinne ackompanjera sig med sin »lyre, instrument de son choix, qui ressembloit beaucoup à la harpe, mais était cependant plus antique par la forme et plus simple dans les sons». Lyragitarren var ett instrument för de förnåma damerna i salongen, vilket ackompanjerade deras sång, och man kan få en föreställning om de teatraliska effekter, man sökte åstadkomma med detta instrument, om man betraktar den ovan anförda litografien Ninon. För männen passade lyragitarren

¹ Då Carl Engel i Musical Myths and Facts, I, s. 64, nämner en »Guitare-lyre» (Engels beteckning för fran. lyre-guitare): »English, made by R. Wornum, Wigmore Street, London, about 1770», har han naturligtvis angivit oriktig tidsbestämning.

² Initialerna nedtill på locket beteckna tydligen ägaren. Jmfr L på lyragitarren av Mareschal i Hohenzollernmuseet i Berlin.

mindre, och få berömda sångare torde ha idkat den — åtminstone offentligen. Vi kunna dock med säkerhet antaga, att tenoren Fabry-Garat, vilken av den rike amatören Somma Riva erhöi som present en lyragitarr, förfärdigad av Pleyel och prydd med förtjusande figuriner av Pierre Guérin (den befinner sig nu i Pariskonservatoriets museum), även trakterat detta sköna instrument. Och Guillaume Pierre Antoine Gatayes, kompositören och virtuoson på gitarr och harpa, vilken t. o. m. tjusade Marat med sina toner, torde näppeligen ha undgått lyragitarren. Ett stick, som befinner sig i författarens samling, framställer honom t. o. m. med en regelrätt lyragitarr och romansen Mon délire under porträttet. Det är ju ingalunda omöjligt, att det ligger något mera än symbolen i denna avbildning av en verklig lyragitarr.¹

Få *kompositioner* torde vara skrivna speciellt för lyragitarr: man spelade helt enkelt gitarrstycken på densamma. Francesco Molino:s Nouvelle méthode complete pour Guitare ou Lyre, Paris, Gambaro, utan datum, t. ex. handlar som skola betraktad blott om gitarren. Endast i slutet finnas några kompositioner för sång och gitarr eller lyre: Hommage au beau sexe, musik av Pastou; L'Amour mendiant, musik av Alexandre Piccini, gitarrackompanjemang av Barrois; Si tu m'aimais, musik av Alphonse Meurger. Av Mareschall:s förut nämnda »Plagiat» framgår, att Jean Baptiste Phillis, lärare i gitarrspelning och kompositör, utgivit en »nouvelle méthode de lyre» (se Appendice), vilken antagligen är identisk med den hos Fétis nämnda »Nouvelle méthode pour la guitare à six cordes», Paris, Pleyel. Phillis har även komponerat »3 Trios pour lyre ou guitarre, Violon et Alto, op. 4», Paris, Pleyel (se Eitner). Hos Eitner omnämnas också lyrakompositioner av Ferdinando Carulli: »3 Sonates p. Guit. ou Lyre. op. 21.» i Berlins Statsbibliotek och »Méthode complète de Guitarre ou Lyre, op. 27» i Milanos Konservatoriebibliotek. Eitner uppgiver även, att Pierre Jean Garat:s bekanta romans Bélisaire föreligger i arrangement för lyre: »Belisaire. Romance par Mercier, acc.

¹ Däremot måste den lyragitarr uppfattas symboliskt, som Beethoven håller i sin vänstra hand på Mähler:s bekanta oljemålning från 1804—1805, där den då blomstrande lyragitarren fått representera tonkonsten.

de¹ lyre ou guitarre par Le Moine. Berlin, Concha.» Antoine Marcel Lemoine utgav även en lyre-méthode, se Fétis, V, p. 268: »Lorsque la guitarre à 6 cordes, en forme de lyre, eut été mise en vogue (vers 1805), Lemoine fit pour cet instrument un nouveau traité élémentaire qu'il publia aussi sous le titre de *Méthode pour la guitarre à 6 cordes*; Paris, H. Lemoine.»

Bland övrig *litteratur*, som intresserar i samband med lyragitarren, märkas flera uppsatser och omnämmanden. Mareschal:s ovannämnda skrift: »Plagiat dénoncé aux musiciens et aux amateurs des lyres nouvelles, inventées par Mareschal, Luthier à Paris», innehåller en redogörelse för det bedrägeri, som Mareschal varit utsatt för av Pleyel och Phillis i Paris. Dessa hade nämligen genom ett falskt brev lyckats komma i besittning av en gravyr, föreställande Mareschal:s lyragitarr, och de pryda nu sin méthode för lyragitarr med denna gravyr, och de klistra den även i botten på Pleyel:s instrument, som sålunda säljas som Mareschal:s. Pleyel och Phillis åtalas, och slutet blir, att de erbjuda Mareschal 300 livres, vilket han accepterar.² För övrigt synes Pleyel även i andra fall ha varit mindre samvetsgrann, såsom man kan döma av följande ord, varmed Fétis slutar artikeln om Pleyel i sin *Biographie Universelle*: »Dans le grand nombre d'autres morceaux qui ont paru sous le nom de Pleyel, il est presque impossible de distinguer ceux qui sont originaux de ceux qui ne sont que des extraits ou des arrangements: aucun compositeur n'a fourni la matière d'autant de fraudes commerciales de tout genre».

I Tyskland finner man redan i årgången 1800–01 av *Allgemeine musikalische Zeitung* (n:o 47³: 19 aug. 1801) en upp-

¹ „le» är naturligtvis tryckfel hos Eitner.

² Denna Mareschal:s brochure är utomordentligt sällsynt. Den saknas i de musikbibliografiska handböckerna, och efterfrågningar i bibliotek som Bibliothèque nationale i Paris och Statsbiblioteket och Instrumentmuseets Bibliotek i Berlin ha endast givit negativa resultat. Slutligen spårades den genom korrespondens med Bryssels Instrumentmuseum, i vars bibliotek den figurerar under n:o 242. Då brochuren torde ha intresse för en större publik än den svenska, såväl på grund av dess innehåll som dess stora sällsynthet, fogas som Appendice till denna uppsats den franska redogörelse, som professor Closson i Bryssels Instrumentmuseum haft vänligheten avfatta och tillställa författaren.

³ Ej n:o 46, såsom uppgives i Kinsky:s kat., II, sid. 158.

sats om lyragitarren: »Einige Worte über die neue französische Lyra (Lyre-Guitarre)» med en avbildning av instrumentet och en »tabellarische Anleitung» i koppar. Författaren till uppsatsen utgår från att omnämna, hurusom Paris vid denna tid avgudar antiken i allmänhet, men att denna förgudning icke kan sträcka sig till musiken, dels därför att vi veta så föga om den antika musiken, dels emedan den, i den mån vi ha en aning om den, är så olik vår. Denna kärlek till antiken är således utan betydelse för vår musik, ty, säger han, detta nya instrument, som plötsligt blivit så populärt i Frankrike, torde väl knappast kunna antagas vara något verkligt betydande. Dock medgiver författaren, att det är en nått tingest, och säger, att dess täckhet, som dessutom i någon mån meddelar sig åt den spelande damen, förbunden med tidssmaken, förvärvat det popularitet bland damerna och deras beundrare. Därefter giver författaren en förklaring av benämningen »Lyre Guitarre», och beskriver instrumentet, dess spelsätt, som han finner obekvämt, och den franska notbeteckningen, vilken klandrats av fransmännen själva och vilken författaren önskar förenklad. Dessa betänkligheter rörande instrumentet avslutar han med följande: »Doch sollen diese Bedenklichkeiten die Liebhaberinnen in Deutschland, die uns, wie die Französinen ihren Freunden, den anmuthigen Anblick griechischer sogenannter Citherspielerinnen geben wollen, keineswegs von der Nachahmung abschrecken.»

Det första musiklexikon, som omnämner lyragitarren, är väl Koch:s *Musikalisches Lexikon* av år 1802. Det heter där bl. a. om instrumentet: »Ein neues Saiteninstrument, welches kürzlich in Frankreich erfunden worden ist, und sich daselbst zum Lieblingsinstrumente des schönen Geschlechts zu erheben scheint. Es hat die Form der alten Lyra, die man mit einem Griffbrette verbunden hat, wodurch es dem Traktamente der Guitarre ähnlich geworden ist.»

Den svenska musiklitteraturen förtiger fullständigt 1700-talets franska lyra från Hülphers' *Historisk Afhandling* och vidare framåt, och lyragitarren omnämnes icke av det samtidigt med Koch:s lexikon utkomna Envallssons och ej heller i de följande svenska, och först i Tobias Norlinds *Allmänt Musiklexikon* möter man lyragitarren, vilket negligerande naturligtvis sammanhänger med

den omständigheten, att såväl den franska lyran som lyragitarren endast förekommit mycket sparsamt hos oss.^{1, 2}

Då det gäller att bestämma tiden för lyragitarrens *blomstrings-period*, blir man villrådig inför de olika uppgifter, som lämnas i handböckerna. Vissian säger in sin *Dizionario della musica* (1846), s. 126, att lyragitarren »ebbe qualche voga dal 1795 fin verso il 1810». Gathy:s *Musikalisches Conversations-Lexicon* (1873) meddelar s. 148: »In den Jahren 1820—30 baute man zuerst in Frankreich, dann auch in Deutschland, Guitarren in Form einer Lyra, die mit einem Griffbrett versehen waren und Lyraguitarren hiessen». Fleischer uppgiver i sin *Führer* genom *Instrumentalmuseet* i Berlin (1892), s. 61: »Aber es kam diese Erfindung im Laufe der ersten Jahrzehnte des 19. Jahrhunderts, wegen der durchaus unbequemen Spielart wieder ab». Illustreret *Musiklexikon* av Panum-Behrend (1926) anför, att lyragitarren »særlig omkring 1820 var et yndet Dameinstr.» De olika uppgifterna kunna förklaras av att lyragitarren aldrig riktigt trängt igenom, utan förde en exklusiv tillvaro i de förnåmas salonger. Med stöd av meddelandet i *Allgemeine musikalische Zeitung* 1800—01 kunna vi emellertid tryggt förlägga uppkomsten av den egentliga lyragitarren till de sista åren av 1790-talet, och lyragitarren torde ha spelats hän mot slutet av 1820-talet, då den i Frankrike provisoriskt och i någon mån avlöstes av harplyran, men framförallt undanträngdes av den egentliga gitarren. Även kunna de olika uppgifterna bero på olika blomstringsperioder i olika länder. Det är i samband härmed av intresse att se, att de franska lyragitarterna, som sällan äro försedda med tillverkningsår, äro signerade mellan 1806—1813. Av de tyska, som oftare angiva året, äro 5 daterade mellan 1806—1816, 3 åren 1820, 1826 och 1830, detta

¹ Abraham Mankell kallar i *Musikens historia*, II, s. 87, »lyra guitarre», »vär gitarres stammoder». Detta påstående, som förefaller litet dunkelt, synes syfta på att den sex-strängade lyragitarren skulle ha varit upphov till den sex-strängade gitarren, en fråga, som varit föremål för mycken tvist, utan att den fått sin slutliga lösning på grund av svårigheten att giva bestämda personuppgifter och exakta data (jmf i det föreg.).

² Av övrig litteratur om lyragitarren märkes ett längre omnämnande i S. Molitor:s »Grosse Sonate für die Guitarre allein» (op. 7, Wien 1806).

det sista år, som instrumentet förekommer i Preussiska Konstakademiens kataloger. Jämförelsematerialet blir icke fullt tillförlitligt, då de franska lyragitarterna sällan hade årtal, men det förefaller, som om instrumentet i Tyskland trivts längre fram i tiden än i Frankrike. Av övriga signerade lyragitarrer äro de italienska märkta från 1805 till 1815 och den enda svenska 1807.

Efter några decennier försvann lyragitarren, som först haft sådan framgång genom sitt eleganta och måleriska utseende, i synnerhet bland det täcka könet. Som orkesterinstrument var den ju utdömd från början, och på den offentliga konserttribunen kunde den ej göra sig gällande, vilket senare även i allmänhet är fallet med den vanliga gitarren, ehuru det ju funnits mästare, som med största framgång fört detta instrument i triumf genom Europa, såsom våra dagars Segovia. I två avseenden var emellertid gitarren lyragitarren obestriddligen överlägsen: den var bekvämare att hålla, och den hade fylligare och vackrare ton, och så fick lyragitarren vika för gitarren, som den en gång sökt undantränga.

Till de instrument, som återupplivas för att illustrera forna dagars musikföredrag, räknas icke lyragitarren, och vi känna endast ett fall, då den ännu får komma till liv, nämligen på greve de Bricqueville:s musikaftnar i Versailles, där den omväxlande med en orkester av instrument från 17. och 18. århundradena brukas att ackompanjera romanser från Empirens och Restaurationens dagar.

Om Mareschal uppfunnit lyragitarren, skulle dess ursprungliga namn varit *lyre anacréontique*, såsom den kallades av denne instrumentmakare. Emellertid har den egentliga franska beteckningen sedan gammalt varit *lyre-guitare*, vilket namn redan i årgången 1800—1801 av »Allgemeine musikalische Zeitung» användes för »die neue französische Lyra» (»Lyre Guitarre»).¹ Benämningen *lyre-guitare* överflyttades naturligen till andra språk, där man hade anledning att tala om instrumentet: ital.

¹ Snoeck använder i sin på franska skrivna katalog *lyra-guitare* omväxlande med *lyre-guitare* (s. 79, 80).

I Escudier:s *Dictionnaire* kallas instrumentet *lyro-guitare*, liksom i Jacquot:s *Dictionnaire*, ja, t. o. m. i Littré:s *Dictionnaire*.

Lira Chitarra, ty. Lyra-Guitarre¹, holl. Lier-Gitaar, sv. lyragitarr, no. da. Lyra-Guitar o. s. v. Den omvända sammanställningen *guitare-lyre* skulle egentligen beteckna den av Mougnet uppfunna varianten av lyragitarren², men användes även om den egentliga lyragitarren. Sålunda uppgiver Jacquot i La Lutherie, s. 193, att Mareschal förfärdigat en »guitare-lyre», som befinner sig i Museet i Bryssel, vilken emellertid är en lyragitarr och i Museets katalog kallas Lyre-guitare.³ Och v. Lütgendorff kallar »Gitarrelyra» ett instrument av Blaise Mast i Snoeck:s samling, som i katalogen över denna samling och i Berlinkatalogen betecknas som lyragitarr.⁴ På grund av denna vacklan i betydelsen är man i ovisshet, när katalogerna utan närmare beskrivning omnämna en guitare-lyre: Menas det den egentliga lyre-guitare eller Mougnet:s speciella guitare-lyre eller någon annan variant av lyragitarren: se t. ex. i det följ. Févrot:s guitare-lyre i baron de Lery:s katalog, n:o 252. I denna katalog synes guitare-lyre f. ö. ha en *allmänna* betydelse av avvikande typ av lyragitarren och användes t. o. m. om lyror med tre halsar: n:o 248: »Très jolie petite guitare-lyre à trois manches»; n:o 285: »Guitare-lyre avec trois manches».⁵

Ofta användes fran. *lyre* ensamt som beteckning för lyre-guitare. Detta torde t. o. m. ha varit det vanliga i Frankrike

¹ Äldre tyska lexika, som Koch:s Lexikon (1802) och Andersch, Musikalisches Woerterbuch (1829), använda den franska formen Lyre-Guitarre.

² v. Lütgendorff omtalar Mougnet »als Erfinder einer Lyragitarre». Se i det följ.

³ Se även Jacquot, Dictionnaire, s. 138.

⁴ På musikutställningen i Frankfurt am Main 1927 användes för Bryssel-museets Lyre-guitare (n:o 266) en tysk beteckning: Gitarren-Lyra.

⁵ Soullier kallar i sin Dictionnaire, s. 141, en Dital Harp av Light:s typ för Guitare-Lyre.

I Snoecks katalog, s. 79, citeras en uppfattning om benämningen guitare-lyre, som endast har kuriositetens intresse: »Selon Carl Engel (musical Myths et facts, tom I page 64), le même instrument se nomme Guitare-Lyre s'il est anglais et Lyre-Guitare s'il est français.»

Rougnon likställer i »La Musique et son histoire», sid. 80, lyre-guitare och guitare-lyre, och av uppgiften om strängantalet att döma, inbegriper han däri även den egentliga franska lyran: »la guitare-lyre ou lyre-guitare, prenant la forme de la lyre antique des Grecs et très usitée en France à la fin du XVIIIe siècle et au commencement du XIXe siècle, montée de six à neuf cordes».

på den tid, då lyragitarren blomstrade, såsom man kan se av författares och kompositörers efterlämnade verk. Jmfr Littré under ordet Lyre: »Chez les modernes, sorte de guitare où la touche était placée entre deux branches recourbées comme celles de la lyre antique; cet instrument très-peu maniable était à la mode sous le Directoire et au commencement de ce siècle». Även de nutida instrumentmakarna i Paris använda ofta lyre såsom uttryck för lyre-guitare, vilket även stundom är fallet i instrumentkataloger: greve de Bricqueville har i sin katalog av år 1895 betecknat en egentlig lyragitarr med lyre: »Lyre à 6 cordes, ornements d'ébène et d'ivoire, table marquée. Ép. Empire», och i katalogen över baron de Lery:s samling användes för lyragitarren jämte lyre-guitare även lyre, vilket senare är fallet med katalogens n:o 269, 270, 271, 272. Omvänt använder t. o. m. Pariskonservatoriets katalog lyre-guitare om 1700-talets lyres, vilket torde böra betraktas som litet oegentligt. En annan benämning för lyragitarren är ty. *Apollo-Guitarre* (Kinskys kat. II, s. 158, och den handskrivna katalogen av år 1872 i Gesellschaft der Musikfreunde), varjämte även märkes uttrycket *Apollo-Leier*, vilket återfinnes i redogörelsen för Preussiska Konstakademiens utställningar, år 1802: »Cammernusikus Rong. 402. Apollina pour les Dames. Ein nach der Apollo-Leyer kopiertes und von dem Verfertiger erfundenes musikalisches Instrument». Apollo-Leyer betecknar säkerligen lyragitarren och Apollina således någon variant därav. Detta Apollo-Leier skulle även haft en motsvarande form i engelskan: *Apollo-Lyre* (katalogen över utställningen i Crystal Palace av år 1900 säger nämligen i samband med en lyre-guitare av Pons: »An instrument very similar in form was in use in England, and was called the Apollo-Lyre».)¹

Av lyragitarren uppkommo snart varianter, och bland dessa märkes ovannämnda s. k. *Guitare-Lyre*, som uppfanns 1811 av Mougnet, luthier i Lyon. de Pontécoulant säger om detta

¹ Edward Light nämnes även såsom uppfinnare av en »Apollo Lyra» (Kinsky:s kat., II, s. 255). Med Apollo-Lyra menar man emellertid vanligen något helt annat: ett slags blåsinstrument i lyraform (se Sachs' lex. och Cat. Snoeck, s. 19).

instrument i sin Essai, II, s. 95, bl. a.: »Cet instrument n'avait rien de remarquable, rien de nouveau, sinon sa forme, qui, au lieu d'être arrondie en dehors, sur les côtés du manche, l'était en dedans, ce qui facilitait le démancher pour attaquer les notes plus bas»¹. På en »guitare-lyre» av »Févrot, à Lyon, 1811» i baron de Lery:s samling (n:o 252), faller den egendomligheten i ögonen, att lyraarmarna, som avslutas med 2 förgyllda Minervahuvud, endast obetydligt höja sig över korpus (se pl. 6 i katalogen). Denna skarpa reducering av lyraarmarna har antagligen ägt rum, för att tonen icke skulle förlora sig i de 2 urholkade långa armarna. Redan S. Molitor hade i företalet till Grosse Sonate für die Guitarre allein, op. 7, Wien 1806, gjort anmärkningar mot denna ljudförlust hos lyragitarren, och det kan även vara skäl att i detta sammanhang nämna den lyragitarr (n:o 403) i Berlins Instrumentalmuseum, på vilken »der Zugang zu den schallfressenden Armen» är spärrad.

Påverkade av lyragitarren voro även i olika mån de gitarrer, som med en tysk term kallas *Standgitarren*, vilka placerades på bordet och som i Berlins Museum representeras av en i päronform (n:o 2350), en i äggform (n:o 2341; denna avbildad i katalogen) och en (n:o 2363) i form av en lyra, »von der das Joch abgeschnitten wäre». En dylik Standgitarre torde även den egendomliga gitarr ha varit, som nämnes i baron de Lery:s katalog, n:o 274: »Guitare curieuse en forme de poire, par François Barbé, à Dijon, fond et éclisses en érable, beau vernis orange, trois rosaces à la table». En Standgitarre, kallad »guitarre droite», av denne Barbé omtalas även i Kinsky:s kat., II, n:o 589, där också 2 andra gitarrer nämnas, som påminna om lyragitarren (n:o 588 och 590), den senare med en egendomlig halvt lyraformig korpus av järn- och mässingsbleck (avbildad i katalogen).

Dessa gitarrformer, som antingen kunna räknas som varianter av lyragitarren eller som åtminstone äro mer eller mindre påverkade av denna, ha det gemensamt, att de hade 6 strängar. Emellertid sökte man även att utvidga lyragitarrens tonomfång genom tillsättande av strängar. Detta var fallet i fråga om *baslyragitarren*, vilken representeras i Heyer:s samling av ett

¹ Ett av Ventura år 1851 uppfunnet instrument, som kallades *Lyre Ventura*, uppgives i de Pontécoulant, II, s. 481, endast vara »une médiocre imitation de la Guitare-Lyre».

instrument från första fjärdedelen av 1800-talet (n:o 598). Utom de 6 vanliga gripbrädssträngarna finnas här 2 fritt liggande bassträngar, som äro fästade vid den vänstra lyraarmens övre svängning.

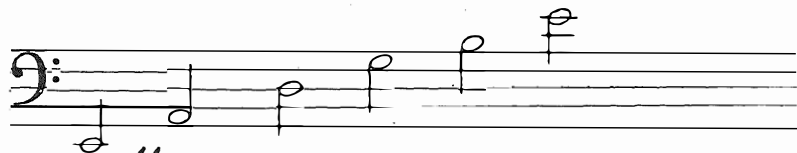
Ett annat instrument med ökat antal strängar, som utgår från lyragitarren, är den s. k. *lyre organisée*, som uppfanns av instrumentmakaren Le Dhui i Coucy-le-Château år 1806¹. Detta instrument var försett med 15 strängar, fördelade på 3 halsar: den första hade 4 strängar, den andra 5 och den tredje 6. Dessutom var denna lyra försedd med en klaviatur med 6 tangenter (se närmare de Pontécoulant:s Essai, II, s. 71, 72). Denna lyre organisée med dess 3 gripbräden kan ha inspirerat J. F. Salomon, lärare i gitarrspelning i Besançon, vilken konstruerade en trehalsad lyra med ännu flera strängar. På denna erhöi han patent år 1829 under benämningen *harpolyre*, men den hade enligt Chouquet:s katalog över Parismuseet uppfunnits redan år 1827². Halsen i mitten som kallades »manche ordinaire», hade i likhet med gitarren och lyragitarren 6 strängar; vänstra halsen, »manche chromatique», som var bestämd för basarna, hade 7 strängar; högra halsen, »manche diatonique», hade 8 strängar³. Angående stämningen se sid. 26.

Man hyste stora förhoppningar i fråga om det nya instrumentet. Salomon lät sålunda gravera en Méthode för harpolyre, och Sor komponerade études och exercises för det. I förordet till sin Méthode säger Salomon, att han alltid sökt utvidga gränserna för gitarren och fullkomna densamma. Han har varken spart möda eller uppoffring, och slutligen tror han sig efter talrika försök ha lyckats med ett instrument, som, om det också icke är nytt, åtminstone är ansenligt förbättrat. Han hoppas nu, att alla gitarrister skola antaga det, då de prövat det, efter flera utmärkta lärares exempel, vilka skyndat sig att odla det och som nu sysselsätta sig med att komponera flera verk för det. Åt Sor, Aguado och Carcassi är det utan tvivel förbehållet att giva harpolyran den utveckling, som den är mottaglig för. Han förklarar vidare, att instrumentet är bestämt att draga gitarren ur dess usla läge. Harpolyran fram-

¹ Enligt Soullier:s Dictionnaire förbättrade Le Dhui det år 1821.

² Enligt de Pontécoulant, Essai, II, s. 482, år 1825.

³ En harpolyre av Salomon i Metropolitan Museum i New York (n:o 1071) har 7 strängar på »manche diatonique».

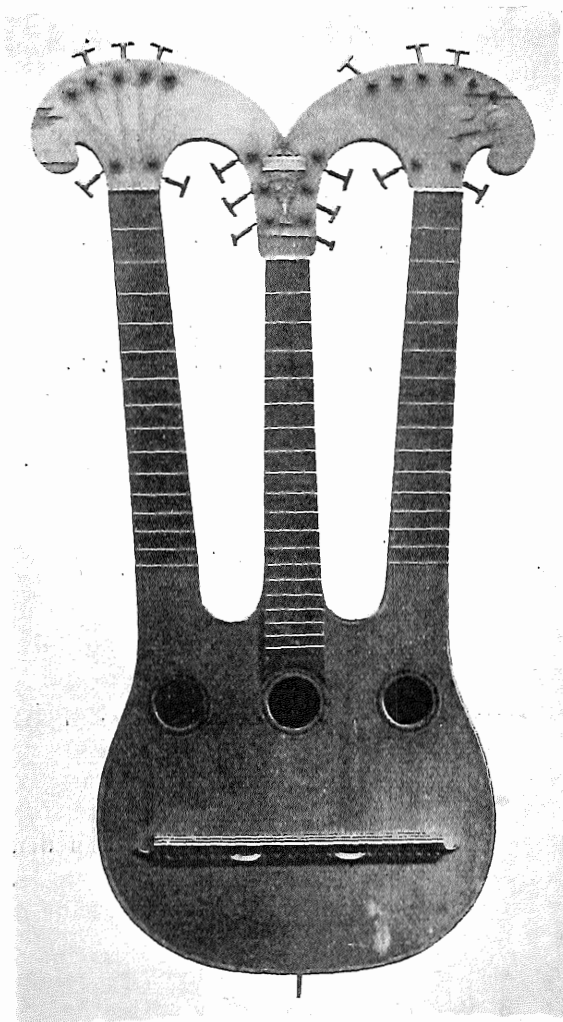
Manche ordinaire:*Manche chromatique:**Manche diatonique:*

bringar toner, som äro mycket överlägsna gitarrens i intensitet och kvalitet, och dess eleganta form gör den lämplig att med fördel figurera bland en salongs prydnader.

I Méthoden är harplyran avbildad i 5 olika ställningar, och man råkar verkligen i tvivelsmål, om detta ganska otympliga instrument skulle kunna inrangeras bland salongens prydnader, placerat på en ganska klumpig piedestal och fasthållet vid den med 2 fjädrar (Salomon giver även en mängd råd för instrumentets placering mellan fjädrarna).

Salomon förfärdigade enligt egen uppgift i sin Méthode harplyrorna på sina verkstäder »et sous ses yeux; il en garantit la bonté, la justesse et la solidité». Han var vid den tiden bosatt i Paris. Hans Méthode angives vara författad av J. F. Salomon à Paris, och Méthoden säljes »Chez l'Auteur, Rue Colbert, No 2». I v. Lütgendorff:s stora arbete finnes ej minsta uppgift om J. F. Salomon.

Harplyran hade ovillkorligen sina fördelar: den erbjöd möjligheter till rik omväxling och nya effekter, och tonen förbättrades i förhållande till lyragitarren genom att dennas ihåliga armar hos harplyran ersatts med halsar, som fungerade som gripbräden. Men oaktat detta hade instrumentet föga framgång,

Harpolyre av Chevrier.
Författarens samling.

då användningen av de 3 gripbräderna erbjöd stora svårigheter (se vidare Fétis, *Biographie universelle*, VII, s. 386)¹.

Salomon återvände sedermera till Besançon, där han, trött av mödor och bekymmer, avled vid 45 års ålder den 19. februari 1831.

Harplyran väckte emellertid stort uppseende på sin tid, och intresset för instrumentet vaknade även stundom senare till liv, såsom då *La Chronique Musicale* den 15. oktober 1874 innehöll en artikel »Les Joyeusetés d'un Catalogue», i vilken det bland annat talas om harplyran, som där även är avbildad.

Det av Salomon inregistrerade *harpolyre* (eng. harp lyre) är den vanliga benämningen på instrumentet², men vi finna även andra beteckningar. Sålunda benämnes det i katalogen över baron de Lery:s samling (n:o 258) »*Guitare à trois manches du Premier Empire*»³. Snoeck har i sin katalog (n:o 368) utsträckt benämningen harpo-lyre till ett slags knäharpa, Harpe ditale, patenterad av Pfeiffer i Paris omkring 1830 (Mahillon:s kat., n:o 248, 249) (Harfenleier i Sachs' kat., s. 107, 108). Se även Soullier, *Dictionnaire*, s. 141, och den där avbildade Harpo-Lyre.

Det har också funnits varianter av harplyran med strängar på de 3 halsarna. Snoeck nämner i sin katalog utom Salomon:s harpolyre en »lyre à trois manches» (n:o 367), på vilken »les deux parties du corps de la lyre ordinaire qui s'élèvent à gauche et à droite en forme de cornes, sont remplacées ici par deux manches avec touches graduées». Även greve de Bricqueville omnämner i sin katalog av år 1893 en harpolyre: »Petit modèle en acajou bruni, monté de dix cordes réparties sur les trois manches». I katalogen av 1895 hänför han den till »Ép. Restoration». En i Berlin år 1837 uppfunnen Lyro-Harpe, vars ton uppgives ha varit kraftig och harpliknande, hade 19 strängar fördelade på 2 halsar⁴.

Till sist vilja vi omnämna en harpolyre av Salomon-typen, som finnes i författarens samling och som har intresse i flera hänseenden. Den är avbildad i Ruth-Sommer:s *Alte Musikin-*

¹ Det förefaller egendomligt, då Salomon i sin *Méthode*, s. IV, säger, att instrumentet är »infiniment plus facile à jouer que toute espèce de guitare».

² Jacquot har i sin *Dictionnaire*, s. 113, även formen *harpe-lyre*.

³ I Ruth-Sommer, *Alte Musikinstrumente*, 1920, s. 18, *Lyraharpfengitarre*.

⁴ I de Pontécoulant:s *Essai*, II, s. 482, omtalas en gitarr av Gallegos (år 1851), som till formen i hög grad liknade Salomon:s Harpo-Lyre, fastän Gallegos' instrument endast hade 2 halsar.

strumente, 1920, s. 18, dit bilden lämnats av förre ägaren. Hos Ruth-Sommer uppgives instrumentet vara gjort av A. A. *Claubier*. Därmed är en förut fullkomligt okänd instrumentmakare introducerad. Tyvärr visar det sig vid granskning, att denna uppgift är oriktig och att en brandstämpel, anbragt på åtminstone 4 ställen inuti instrumentet, lyder:

A. A. CHEVRIER

LUTHIER

Denna harpolyre är märklig, därför att den är den enda kända harpolyre, som är försedd med annat namn än Salomon:s. Ett »Salomon Breveté» finnes visserligen anbragt på den mellersta halsen på grund av patenträtten, men Chevrier är tydligen tillverkare. Chevrier synes sålunda ha fortsatt den av Salomon påbörjade tillverkningen av harpolyres efter dennes död.

André-Augustin (Auguste) Chevrier härstammade enligt Jacquot från Mirecourt och etablerade sig år 1838 i Bryssel. Denne Chevrier är identisk med en Auguste Chevrier, som hos Jacquot uppföres såsom en annan instrumentmakare, även bördig från Mirecourt. I en violin av år 1823 har Chevrier satt en etikett, på vilken bl. a. läses: »Racomodé par Auguste Chevrier, ouvrier de Monsieur Koliker à Paris, tient aussi un assortiment d'instruments à cordes et à vent.» »Ouvrier de Monsieur Koliker» betecknar emellertid endast, att han var lärjunge till Koliker, ty denne hade redan år 1820 avstått sin affär till Charles François Gand.¹ Under tiden 1823 till 1838, då Chevrier kom till Bryssel, saknar man underrättelser om honom. Chevrier:s röda lack stöter i brunt, och hans arbete närmar sig i någon mån Lupot:s.

Chevrier:s harpolyre är prydd med inläggningar av ebenholts, elfenben och pärlemor. Strängantalet är det vanliga. Metallbanden på halsen i mitten äro 21 och på de omgivande halsarna 15 på vardera — det brukliga antalet. Emellertid ha på varje omgivande hals funnits ytterligare 5 band. Det förefaller

¹ Under Charles François Gand uppgiver v. Lütgendorff, att Gand köpte affären 1810. Detta beror på en förvanskning av Jacquot:s uppgift, att han frekventerat Koliker:s verkstad, villkens affär han *senare* (än 1810) köpte (= 1820). Se Jacquot, *La Lutherie lorraine et française*, s. 104, 155.

emellertid, bl. a. på grund av inläggningarnas placering och beshaffenhet, i hög grad sannolikt, att dessa 5 band tillagts senare, varefter de åter avlägsnats.

Instrumentet har följande mått: totalhöjd 101 cm., korpus-höjd 44 cm., bredd 43 cm., sarghöjd 10 cm.

APPENDICE.

»*Plagiat dénoncé aux musiciens et aux amateurs des lyres nouvelles, inventées par Mareschal, Luthier à Paris.*»

Brochure 0,20×0,125, 15 pp. s. l. n. d.

Frontispice représentant une lyre-guitare, avec cette inscription: »Mareschal, Inventeur d'un Instrument en forme de Lyre, dessiné avec Sévérité sur Celle que l'Antique nous a transmis de plus agréable et imitant les Sons Harmonieux de la Harpe, Espèce d'après l'approbation d'un grand nombre d'Amateurs, et d'Artistes, que le beau Sexe voudra l'accueillir et le faire valoir par la facilité qu'il trouvera dans l'usage de cet Instrument à développer les graces qui lui sont naturelles. Il prévient (sic) le public qu'il se Conformerà au gout de Chacun pour la Richesse des Ornemens dont il Est susceptible.»

Au-dessus: Mareschal, Luthier, rue Neuve le Pelletier No 2 près l'Opéra, à Paris.

Épigraphe de la brochure:

»An, si quis atro dente me petiverit,
Inultus ut flebo puer?»

(Horace, épod. VI)

Résumé du texte:

Mareschal... est inventeur d'une nouvelle *lyre anacréontique*, ressemblante à l'ancienne lyre des Grecs, supérieure à la guitare, au cistre, à la cytharre des anciens... Il imagine d'en faire graver une copie exacte, par le citoyen Lefrançois. Phillis et Pleyel venaient d'annoncer une nouvelle méthode de lyre, il leur manquait l'image de l'instrument. Ils écrivent alors à Mareschal une fausse lettre, sous le nom de Lefrançois, le graveur, invitant Mareschal à confier la planche au porteur pour quelques changements. Mareschal la donne. On la porte chez

Pleyel, qui couvre le nom de l'auteur avec des bandes de papier et fait tirer des exemplaires de la gravure, avec laquelle il orne la méthode Pleyel et Phillis. Puis on en tire d'autres, on les colle au fond des instruments de Pleyel, qui passent ainsi pour des Mareschal et sont vendus comme tels. Mareschal et Lefrançois portent plainte le 30 Prairial an X. Les plagiaires, interrogés, prétendent qu'ils étaient liés d'amitié avec le plaignant et qu'ils n'avaient voulu faire qu'une plaisanterie. Phillis écrit à Mareschal une lettre d'excuse dans une orthographe pittoresque. Le »magistrat de sûreté» rend un jugement qui, tout en constatant les faits, ne condamne les défenseurs à aucune peine, car on ne peut prouver que la fausse lettre à Mareschal émanait bien de Pleyel et Phillis. Récriminations amères de Mareschal contre ce jugement. Mareschal traduit Pleyel et Phillis devant la justice de paix, pour réparation de dommages, frais, pertes qu'il a subis. Ils offrent à Mareschal une indemnité de 300 livres, avec un délai de quelques mois. Mareschal accepte. Il n'est payé qu'au bout d'un an. Terminaison de la brochure: »... Le public se souviendra toujours que la gravure de lyre reliée en tête de la nouvelle méthode de Phillis, est celle de Mareschal, et que les instruments au fond desquels on a collé la gravure de Mareschal, sont et seront toujours à Pleyel.»

Signé Mareschal.

Me Liénart, Jurisconsulte.

RÉSUMÉ.

La lyre-guitare, au sens propre, est une sorte de guitare, en général à six cordes, qui a la forme de la lyre antique. L'instrument a été florissant pendant les premières dizaines du XIXe siècle.

C'est en France que la lyre-guitare a pris naissance, et elle s'est développée en partant *la lyre française* du XVIIIe siècle sous l'influence de l'antiquité et de l'Empire. Un instrument transitoire de quelque intérêt est le numéro 3180 du Musée instrumental de Bruxelles: lyre de Boulan.¹

¹ On ne distingue pas toujours les expressions de lyre et de lyreguitare. Ainsi, la lyre à 6 cordes du catalogue du comte de Bricqueville (n° 30) est au sens propre une lyre-guitare, et les lyres-guitares du Musée instrumental de Paris (n° 281, 1372) sont, à proprement parler, des lyres.

La lyre-guitare était aussi estimée dans d'autres pays d'Europe qu'en France, et on en trouve *les facteurs* également en Allemagne, en Italie, en Angleterre, en Espagne et en Suède.

Parmi les lyres-guitares signées qui existent *en Suède* et qui ne sont pas mentionnées dans la littérature musicale en dehors de de la Suède, nous citerons: au Musée du Nord de Stockholm une lyreguitare du Suédois Johan Jerner; au Musée instrumental de Stockholm une lyre-guitare du Français Bazelaire; dans la collection de l'auteur une lyre-guitare avec 8 cordes sympathiques du Français Mareschal et une du Français Ory.

Il existe aussi *des variétés* de la lyre-guitare parmi lesquelles on remarque: la guitare-lyre (cette expression a cependant des significations différentes dans la littérature musicale), »die Standgitarre«, »die Bass-Lyra-Gitarre«, la lyre organisée, la harpo-lyre.

La harpo-lyre a été inventée par Salomon, professeur de musique à Besançon, et il est possible qu'elle soit venue de la lyre organisée. Dans l'intérieur d'une harpo-lyre de la collection de l'auteur, le nom du constructeur *A. A. Chevrier* est marqué au feu (une tôle porte aussi le nom de Salomon). Cette harpo-lyre est reproduite dans le livre de Ruth-Sommer, *Alte Musikinstrumente*, 1920, p. 18, où, cependant, le nom d' *A. A. Chevrier* s'est changé en *A. A. Claubier*, constructeur qui n'a jamais existé.
